

פרופ' יונתן גרוסמן

8 קורבן עולה – מהותו ומגמתו

3. קורבן זבח השלמים שנזכר שלישי – גם הכוהנים וגם הבעלים מצטרפים למזבח באכילתו.

עוד אציע בהמשך דיונינו ששותפות האדם בקורבן מהווה גורם מהותי להבנת אופי ומגמת הקרבנות, אך די להצביע על סדר הקרבנות שמתאם לדין אכילת הקורבן בכדי להתרשם עד כמה מדובר בדבר מה מהותי בתפיסת הקרבנות ואופיים. בקורבן העולה הפותח את הרשימה, בני האדם צופים בתהליך ההקרבה אך הם אינם שותפים בו.

נפנה אם כן תחילה לפסוקים המצווים על ההקטרה של הבשר כולו.

אף שיש להקטיר את הבהמה כולה, בציווי נאמר שאין להעלות את הבהמה כולה כיחידה אחת על המזבח (מן הסתם גם בגלל הקושי הטכני שבדבר זה), אלא יש לחלק את הבשר לשלושה רכיבים: "וְעָרְכוּ בְּנֵי אֹהֲלֵן הַכֹּהֲנִים אֶת הַנֶּתְחִים / אֶת הָרֹאשׁ / וְאֶת הַפֶּדֶר" (א', ח). בדומה נאמר בהמשך הפרק גם ביחס לעולת הצאן: "וְנִתַּח אֹתוֹ לְנֶתְחָיו וְאֶת רֹאשׁוֹ וְאֶת פְּדָרוֹ" (א', יב). כלומר, לצד נתחי הגוף מוזכרים במיוחד הראש והפדר (=החלבים).¹ מדוע שני אלו נזכרים במיוחד לצד הבשר כולו?

הגמרא במסכת חולין מתייחסת לכך ומציעה שהכתוב מדגיש במיוחד שיש לנתח גם את הראש ואת החלבים, מפני שניתן היה לחשוב שהם פטורים מניתוח; הרי הם אינם כלולים בדין הפשט העור שנזכר בסמוך, ואולי רק מי שטעון הפשט טעון גם ניתוח:

"מה תלמוד לומר 'את הראש ואת הפדר'? והלא ראש ופדר בכלל כל הנתחים היו, למה יצאו? לפי שנאמר 'והפשיט את העולה – ונתח', אין לי אלא נתחים שישנן בכלל הפשטה, מנין לרבות את הראש שכבר הותז? תלמוד לומר 'את ראשו ואת פדרו, וערך'"

(חולין דף כ"ז ע"א).

גם מבלי להיכנס לעובי הקורה של סוגיה זו וליחס שני הפסוקים העומדים ברקע הדרשה (ויקרא א', ה, יב), ברור שהגמרא חשה שיש קשר מסוים (לפחות כך ניתן היה לחשוב) בין דין הפשטת הבהמה מעורה לבין דין הניתוח. לפי גישה זו, מסתבר שכשם שהפשטת העור קשורה בכבוד המזבח שלא מקטירים בו את העור (שנתפס כדבר מלוכלך), כך גם הפרדת האיברים זה מזה וניתוחם, מכבדים את מעשה ההקרבה. אולי כוונת

מה מוביל אדם לנדב קורבן עולה ולהביאו למשכן? כזכור, קורבן העולה הוא חלק מקבוצת קורבנות הנדבה; כל אדם החושק בכך, מוזמן להביא עולה אל המשכן. אינני שואל כמובן על עולות ציבור חובה (עולת התמיד, מוספי החגים וכדומה), שהמוטיבציה להביאן ברורה, אף כי יש להעיר שהדיון באופי קרבן עולת יחיד משפיע גם על אופיים ומגמתם של קרבנות החובה הללו.

השאלה איננה רק מדוע אדם מישראל קם בוקר בהיר ומחליט שהוא רוצה להביא קורבן, אלא מה מביא אותו להביא דווקא עולה. מאחר שהתורה מציגה שלוש אפשרויות בפני הרוצה להביא קרבן – עולה, מנחה וזבח שלמים – יש לתת את הדעת מה מייחד כל קרבן, ולאור כך להבין מה יוביל אדם להביא דווקא אותו. ניתן לנסח זאת גם כך: מה המבע הדתי שמלווה את קורבן העולה ושאותו מבקש מביא הקורבן לומר? האם ניתן להצביע על מבע דתי שונה לכל קורבנות הנדבה? לולא היו מאפיינים ייחודיים לכל קורבן בפני עצמו, אין סיבה שתהיה יותר מאפשרות קורבן נדבה אחת.

הקרבה טוטלית

המאפיין הבולט ביותר של קורבן העולה הוא שכולו מוקטר כליל על גבי המזבח והכוהנים אינם מקבלים מאומה מבשר הקורבן (למעט עור העולה). רבים הבינו שגם שם הקורבן מביע דין ייחודי זה: "דבר העולה כולו לאישים קרי 'עולה'" (ר"י בכור שור על ויקרא א', ג). אם אמנם כך, ברור שזהו הדין המהותי ביותר בהבנת אופיו הייחודי של קורבן זה. למעשה, סדר קורבנות הנדבה בפרשה משקף עניין זה – עד כמה שותפים בני האדם באכילת הקורבן:

1. קורבן העולה שנזכר ראשון – כולו למזבח.
2. קורבן המנחה שנזכר שני – הכוהנים מצטרפים למזבח ואוכלים ממנו.

רמב"ן על אתר טוען שהכוונה לסוג חלב ספציפי – זה המבדיל בין הקרביים.

1 רמב"ן חולק בפירוש על אלו שטענו שה"פדר" הוא הגוף עצמו, וטעמו עמו, שהרי בויקרא ח' יש הבחנה ברורה ביניהם: "וְאֶת הָאֵילַן נִתַּח לְנֶתְחָיו וְיִקְטֹר מִשָּׂה אֶת הָרֹאשׁ וְאֶת הַנֶּתְחִים וְאֶת הַפֶּדֶר" (ויקרא ח', ג).

מעבר לכך יש לציין שיחס הראש לגוף בקורבן עולה פורץ באופן חזיתי בעולת העוף. שם יש להקטיר את הראש בנפרד משאר הגוף (ולפי פשטי מקראות – אף לפני עבודת הדם). מכך עולה שלראש יש מעמד ייחודי. בהשפעת דין זה על אופי עולת העוף נדון בהמשך, אך לאור כך ייתכן שגם בקורבנות הבהמה ביקשה התורה להבליט את הקטרת הראש כעומד בפני עצמו, גם אם מבחינה מעשית אין נפקא מינא בין הראש לשאר הגוף שהרי שניהם מוקטרים יחדו על המזבח. האם הדגשת הראש קשורה בעובדה שהמקריב סמך את ידיו 'על ראש' הבהמה (א', ח)? האם הראש מייצג במיוחד את המקריב עצמו? קשה לקבוע מסמרות בדבר.

בכל מקרה מסתבר שיש להקריב את הבהמה כולה על המזבח – על בשרה, על החלבים המוקטרים בדרך כלל, ואפילו על ראש הבהמה שנדמה לעתים מאיים ומסוכן. אופי העולה מושפע כמובן מההקטרה המוחלטת של הבהמה וזהו המאפיין המרכזי של חוויית המקריב – חוויה של הקרבה טוטלית, של התמסרות או כפיפות קומה נוכח ה'.

קורבן כפרה?

חלון הצצה נוסף שדרכו ניתן להיכנס לאופי המיוחד את העולה, ושיש בכוחו להעניק פשר ספציפי יותר לדין ההקרבה הטוטלי הוא פסוק מפתיע שנאמר ביחס לעולת הבקר:

”אם עלה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו
אל פתח אהל מועד יקריב אתו לרצנו לפני ה'.
וסמך ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו”

(ויקרא א', ג-ד).

פסוק זה מעורר תמיהה: אדם מגיע מתוך נדבת לבו להביא קורבן לה', ואומרים לו 'מכופר לך'. מי ביקש כפרה? כשם שבמנחה או בזבח שלמים לא נאמר 'ונרצה לו לכפר עליו', שהרי אלו קורבנות נדבה שהמביא אותם אינו זקוק לכפרה, כך ניתן היה לצפות שביטויי כפרה ייעדרו אף מן העולה שבאה בנדבה.

כבר הספרא נתן דעתו על פליאה זו, ובעקבות דבריו פירש גם רש"י:

”ונרצה לו' – על מה הוא מרצה [לו]? אם תאמר על כריתות ומיתות בית דין או מיתה בידי שמים או מלקות – הרי עונשן אמור. הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה”
(רש"י ויקרא א', ד).

הגמרא שדווקא לאחר ניתוח האברים הקורבן נראה כמנות המוכנות לסעודה.

אך דומני שניתן להציע ביאור אחר לאזכור המיוחד של עריכת הראש והחלבים. למעשה יש לחלק בין החלבים לבין הראש; ברור מדוע יש צורך להזכיר בפירוש את החלבים – שגם אותם יש לערוך על המזבח ולהקטירם: בשאר קורבנות החי מקטירים על המזבח רק את החלבים, וברור לכולם שחלק זה מיועד למזבח. הפסוק מבקש להבליט שבקורבן עולה חלבים אלו מוקטרים לצד בשר הבהמה כולה. החידוש העיקרי איננו בחלבים, אלא בבשר שנזכר לצדם.

אולם מדוע התורה מדגישה גם את הראש – וכי היה עולה על הדעת שיש להקטיר את כל הבהמה מלבד ראשה?

מסתבר שאכן מחשבה כזו הייתה קיימת בעולם הקדום והיו שסברו שיש להקריב בהמות ללא ראשן. הרודוטוס מעיד על מנהג מצרי קדום כזה:

”לאחר שמובילים את הבהמה המסומנת אל המזבח שעליו היא תוקרב, מבעירים אש. אחר כך מזים עליה יין מעל המזבח, קוראים בשם האל ושוחטים אותה. לאחר ששחטו אותה כורתים את ראשה. הם פושטים את עור הבהמה, ואילו על ראשה הם שופכים קללות רבות. במקום שיש בו שוק, ובשוק סוחרים יוונים, הם נושאים את הראש לשם ומוכרים אותו. ואם אין יוונים הם זורקים את הראש לנהר. הם מקללים את הראשים, שאם איזושהי רעה עומדת לקרות להם המקריבים, או למצרים כולה, שתיפול על ראש זה.

”אשר לראשי החיות המוקרבות ולנסך היין, כל המצרים משתמשים באותם מנהגים בכל הפולחנים, ובגלל מנהג זה איש מן המצרים אינו טועם מראשו של אף יצור שהיו בו חיים”².

ניכר מתוך עדותו של הרודוטוס שבקרב המצרים היה חשש עמוק מהקרבת הראש על גבי המזבח. מדבריו עולה שאף בני האדם נמנעו מלאכול ראשי בעלי חיים, ושראשים אלו היו הנמענים של קללות שונות. זריקת ראשי הקרבן לנהר מעידה כאלף עדים על החשש שאחז במצרים הקדומים מפני הראש סופג הקללות. אם אמנם מנהגים כאלו רווחו בעולם הקדום, צריכה התורה להבליט שאין כל חשש להקטיר את הראש, ואדרבה: בקורבן עולה הבהמה כולה מוקטרת – בשרה וראשה גם יחד.

2 הרודוטוס, היסטוריה (תרגום: ב' שימרון ור' צלניק-אברמוביץ), תל אביב תשנ"ח, ספר ב, סעיף 39.

"לפי הפשט, כשאדם אוכל בשוגג חלב – מביא חטאת; ואם ספק בידו – מביא אשם תלוי; ופעמים שהוא סבור שהוא אוכל היתר ודאי והוא אוכל חלב – והעולה מכפרת לו על שאינו יודע כלל" (בכור שור לויקרא א', ד).

גם ר"י בכור שור סבור שהעולה מכפרת על חטאים ספציפיים, אלא שהוא רואה זאת כמדרג: החטאת באה על חטא ידוע; אשם תלוי בא על ספק; ועולה על חטאים שאדם עשה וכלל לא נודעו. ממילא ברור מדוע אף לשיטה זו יש צורך להתנדב עולה. לא ניתן להצביע על חטא מסוים שמחייב את הבאת הקרבן אלא מדובר על הבאת קרבן 'ליתר ביטחון', מתוך הנחה שברור שמידי פעם אדם חוטא והוא כלל אינו מודע לכך.

בשונה מכיוון זה רמב"ן ראה את ביטוי הכפרה המשולב בקרבן עולה באופן מופשט יותר:

"וראיתי באגדה בויקרא רבא (פרשה ז'): תני רבי שמעון בן יוחאי, אין העולה באה אלא על הרהורי עבירת הלב. אמר רבי לוי מקרא מלא הוא 'וְהֶעֱלָה עַל רוּחְכֶם הִי לֹא תִהְיֶה' (יחזקאל כ', לב) – העולה מכפרת על העולה על רוחכם. וכן באיוב הוא אומר 'וְהֶעֱלָה עֲלוֹת מִסֵּפֶר כָּלֶם, כִּי אָמַר אִיּוֹב אֲוִיב אֲוִיב חֲטָאוּ בְנֵי וַיְבָרְכוּ אֶ-לֹהִים בְּלִבָּבָם' (איוב א', ה), הדא אמרה אין העולה באה אלא על הרהורי הלב"

(רמב"ן ויקרא א', ד).

לפי שיטה זו קורבן העולה אכן 'מכפר' אך לא על סעיף כזה או אחר בשולחן ערוך, אלא על 'העולה על הרוח', כלומר על הרהורים כלליים שאדם רוצה לכפר עליהם. אדם למשל מוצא עצמו מסתפק על דרכי ההשגחה העליונה ולאחר מכן מתחרט על ספקותיו והוא מבקש להביא עולה לה' ולזכות לכפרה. מאחר שמדובר בעולם התודעה של האדם הוא אינו יכול להביא קורבן רגיל שבא על חטא שהרי אלו באים רק על חטאים שנעשו בעולם המעשה. העולה מכפרת על התודעה, על המחשבות ועל הספקות הרוחניים.⁶

כיוון זה מחפש את העבירה הפורמלית שקרבן העולה מכפר עליה. עבירות אלו אינן יכולות להיות עבירות לא תעשה רגילות שעונשן כבר נתון ("הרי עונשן אמור"), ועל כן הגיעו חז"ל – ורש"י בעקבותיהם – למסקנה שקורבן העולה מכפר על ביטול עשה או על לא תעשה שפטורים בו ממלקות ('לאו הניתק לעשה'), וכך זוכים בכפרה על עבירות אלו. יוצא לפי מדרש ההלכה שקורבן העולה קרוב ברוחו לקורבן חובה: יש מקרים שבהם האדם מתחייב בהבאת הקורבן. מורכבות הגדרת העולה לאור דברי חז"ל ניכרת בכמה וכמה הלכות ודיונים בתורה שבעל פה. אביא דוגמה אחת מייצגת.

יש כלל בעולם הקורבנות, שאם אדם נדר קורבן נדבה למקדש ולא הביא אותו, 'ממשכנים אותו' – בית דין נוטלים את הקורבן בעל כורחו, כלומר, גזבר של הקדש נכנס לביטול ונוטל את הקורבן (משנה ערכין פ"ה, מ"ו; רמב"ם, מעשה הקרבנות, פר' י"ד, הל' י"ז). אולם "חֲבִי חֲטָאוֹת וְאֲשָׁמוֹת – אֵין מְמַשְׁכְּנִין אוֹתָן", מפני שבקרבנות חובה האדם עצמו מעוניין שיתכפר לו ואין חשש שהחוטא ישכח או ישע בקורבנו (כך לפי בעלי התוספות ולפי רמב"ן על בבא בתרא דף מ"ח ע"א). אולם אם כך, מדוע הגזבר מוציא בכוח קורבן עולה תחת ידו של המקדיש? מאחר שמביא העולה זקוק לכפרה על ביטול העשה, דין העולה אמור היה להיות כשאר קורבנות חובה. הראשונים נתנו את דעתם לחריגה זו והציעו ניסוחים שונים שמכולים עולה שקורבן העולה מצוי על הגבול הלא מוגדר, בין החובה לנדבה, גם בתודעת המקריב עצמו.³ כך למשל התנסח רש"י: "אע"ג דעולה מכפרת אעשה, הואיל ולא חובה היא עליה לא חשיב לה כפרה, ואתי לשהויי, הלכך ממשכנין אותן" (רש"י ערכין דף כ"א ע"א).⁴

ההגדרה האמביוולנטית של העולה באה לידי ביטוי גם בהמשך הסוגיה שם (ערכין דף כ"א ע"א), הלומדת מהביטוי 'לרצונו' שנאמר בקורבן עולה שגם אם כופין אותו להביא את קורבנו, עליו לומר בפיו 'רוצה אני' – כדי שממד הנדבה יוותר על כנו.⁵

בכיוון עקרוני זה – הרואה את העולה כמכפרת על חטא פורמלי – צעד גם ר' יוסף בכור שור, אך בניסוח שונה:

אמי חלוקים בהגדרת טיב הכפרה של קרבן העולה. לפי רבא העולה היא דורון צרוף (ולכן אין להקריבה לשם בעליה לאחר שמת), ואילו לפי רב פנחס בריה דרב אמי יש בה גם פן חזק של כפרה. פן זה מניע את רב פנחס בריה דרב אמי לקבוע שיש חובה להקריב עולה לשם בעליה גם לאחר מיתה" (הרב ליכטינשטיין, שיעורים – זבחים, עמ' 162).

6 רבנו בחיי צועד לרוב בעקבות רמב"ן, ואף בנושא זה הוא ביאר כך את סדר הקורבנות בפרשה: "קרבן עולה קודם בפרשה לשאר הקרבנות. ועל דרך הפשט, לפי שהמחשבה היא ראשית הכל, וחטא המחשבה קודם לחטא המעשה, על כן היה בדין להקדים עולה" (רבינו בחיי ויקרא א', א).

3 קשה בעיני הפתרון שהציע הרב כשר, שבתודעת המקריב אין זו כפרה (ועל כן יש למשכן אותו), אך באמת העולה מכפרת (הרב מ"מ כשר, תורה שלמה, חלק כו, עמ' רע"ב). יש לציין שגם הרב כשר בהמשך דבריו נוטה לומר שיש עמדה בחז"ל שרואה את העולה כדורון שתפקידה אינו כפרה כלל.

4 יש נוסחאות שכתוב בהן: "אע"ג דשלמים מכפרת אעשה" אך זו כמובן טעות שהרי השלמים אינם מכפרים על עשה. יתר על כן, ניסוח המשפט מורה שרש"י מדבר על קורבן בלשון נקבה ('מכפרת') בהתאמה לעולה ולא לשלמים.

5 מ"ר הרב ליכטינשטיין הציע לראות לאור זה את מחלוקת האמוראים, האם יש להביא קרבן עולה שמתו בעליה: "רבא ורב פנחס בריה דרב

במפגש המחודש עם המשכן. כל עמידה מחודשת מול ה' דורשת קורבן עולה שיש בה בכדי להביע את רצונו של האדם להיפגש עם כבוד ה' למרות הפער, למרות הריחוק, למרות קטנות האדם.

אופי זה של עולה רלוונטי בכל סוגי העולה – בקר, צאן ועוף. אך לצד זאת יש לכל סוג של עולה מאפיין ייחודי. בשיעור הבא נדון ביחס העולות השונות וביחסן לאופי הכללי של קורבן העולה שנדון זה עתה.

* ..... *
 * כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן *
 * עורך: בנימין פרנקל, תשע"ח *
 * ..... *
 * בית המדרש הוירטואלי *
 * מיסודו של *
 * The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
 * האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *

משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il

בעוד שלפי הקריאה המקובלת שם הקורבן – 'עולה' – קשור בעובדה שכולו עולה כליל, לפי שיטת רמב"ן יש מקום לתהות האם שם הקורבן כלל אינו קשור לדיני הקטרתו אלא למוטיבציה שנצבת בבסיס הבאתו. כך כתב בפירוש ראב"ע: "והגוף הקרב לכפר על העולה על הרוח יקרא עולה; גם כן הקרב בעבור חטאת ואשם יקרא חטאת ואשם" (ראב"ע ויקרא א', ד).

בעקבות כיוון זה ניתן להתקדם עוד צעד ולהציע הפשטה נוספת. לא רק שלא מדובר בחטאים ספציפיים אלא שגם לא מדובר בספקות שברוח; הקורבן מבטא תודעה דתית קיומית המצפה ל'כפרה'. אדם המתנדב עולה אינו יכול להצביע על דבר ספציפי שבעטיו הוא זקוק לכפרה (ועל כן אין זה קורבן חובה), אבל הוא מרגיש חוסר מיצוי בעמידתו מול ה'. תודעה דתית בסיסית מאתרת את הפער האין סופי בין האדם לבין קונו, והמבקש לעמוד מול א-לוהיו חש בחסרונו הוא, בחוסר שלמותו. דומה הדבר לחתימת הווידוי של יום הכיפורים; לאחר פירוט ארוך של חטאים אלו ואחרים, מוסיף המתוודה אמירה כללית נוגעת ללב: "א-להי, עד שלא נוצרתי איני כדאי, ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי". מעבר לרשימת קלקולים שניתן להצביע עליהם ולהתחרט עליהם, מרגיש המתוודה שחיי חסרים, שהם אינם במקום שבו ראוי היה שיהיו. אין מדובר בהכרח באדם מיוסר, אלא באדם שמרגיש רחוק מאביו שבשמים. בהקשר זה מובא קורבן העולה וההכרזה שמלווה אותו היא רצונו של האדם שה' ירצה בו ויכפר עליו. המקריב מחפש התקרבות מחודשת, ומבקש להצדיק את עמידתו מול א-לוהיו. לפי זה יש לראות את 'הכפרה' הנדונה כאן באופן רחב ומופשט כמביע תודעה של רצון להתייצב מול ה' למרות המרחק והפער.⁷

ממילא קורבן העולה מוקרב כולו על גבי המזבח. האדם אינו שותף באכילתו ואף הכוהנים אינם יכולים להשתתף בה, מפני שקורבן זה מעיד בראש ובראשונה על הפער שקיים בין ה' ובין העולם. החוויה של מקריב העולה היא הדיסטנס שקיים בין ה' ובין עולמו, ואכילה אנושית תפגיש את השמים עם הארץ במעשה ההקרבה. בסופו של יום, סביר שמביא הקורבן לא רק מבקש להצהיר על הפער אלא גם חפץ בקרבה מחודשת, אך זו תושג אם הוא יזכה לריצוי פני קונו, לאחר העלאת הקורבן לגבוה; לאחר הצבעה על הפער.

לאור זאת ניתן להבין מדוע כל אלו המנועים מלבוא אל הקודש בגלל טומאה כזו או אחרת צריכים להביא עולה

קרבנות הנדבה נחתמים שם בנוסח: "יְהִי רְצוֹן פְּאֵלוֹ הַקִּרְבָּתִי שְׁלָמִים / תְּזַדֶּה וכו'". והנה, קורבן העולה קיבל את החתימה של קורבנות הנדבה ולא של הקורבנות שבאים לכפר על חטא.

7 לפי קריאה זו קורבן העולה נותר קורבן נדבה לכל דבר למרות ביטויי הכפרה שמלווים אותו. זו התפיסה שמשתקפת גם באמירת הוקרבנות לפני תפילת שחרית, שהרי קורבנות החובה מסתיימים שם בנוסח: "יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, אִם נִתְחַבְּתִי חֲטָאת שְׁתָּהָא אֲמִירָה זוּ מְרַצָּה לְפָנֶיךָ פְּאֵלוֹ הַקִּרְבָּתִי חֲטָאת" (וכן אשם), ואילו